

**УКРАЇНСЬКА АВІАЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ:
ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ**

СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

20

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

ГРИЦЕНКО П. Ю. (ГОЛОВА)

ГОРГОЛЮК Н. Г.

ГОРОДЕНСЬКА К. Г.

ЕРМОЛЕНКО С. Я.

КАРПІЛОВСЬКА Є. А.

НІМЧУК В. В.

СОКОЛОВА С. О.

ШУЛЬГАЧ В. П.

ЯЦІЙ В. О.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Л. А. Халіновська

УКРАЇНСЬКА
АВІАЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ:
ФОРМУВАННЯ
І ФУНКЦІОНУВАННЯ

Київ 2017

УДК 81'161.2'373.46.
ББК 81.2.
X 17

До друку рекомендувала вчена рада Інституту української мови НАН України (протокол № 9 від 3 жовтня 2017 р.).

Відповідальний редактор:

Л. О. Симоненко, кандидат філологічних наук, професор.

Рецензенти:

В. М. Бріцин, доктор філологічних наук, професор;

Т. А. Коць, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник.

Консультант:

В. П. Балабан, льотчик-випробувач I класу, підполковник авіації.

X 17 Халіновська Л. А. Українська авіаційна термінологія: формування і функціонування: Монографія. – К. : КММ, 2017. – 240 с. – (Серія «Студії з українського мовознавства»).

ISBN 978-966-1673-35-8

У монографії комплексно досліджено шляхи виникнення, розвитку та функціонування на різних етапах авіаційної термінології української мови. Аналіз українських авіаційних термінів проведений із заглибленням в історію становлення галузі та поширення їх у профільних працях (галузевих, лексикографічних, наукових). Простежено найхарактерніші системні відношення (синонімію, антонімію, гіперо-гіпонімію); з'ясовано основні тематичні групи авіаційних термінів. Виявлено взаємодію запозичених та питомих українських термінів, а також термінів(терміноелементів)-інтернаціоналізмів. Висвітлено основні способи й процеси номінації в авіаційній термінології української мови.

Для науковців, викладачів вищої школи, аспірантів (студентів).

ISBN 978-966-1673-35-8

Л. А. Халіновська © 2017
Інститут української мови НАН України © 2017
(М ТОВ «КММ» © 2017)

Зміст

ПЕРЕДМОВА.....	7
РОЗДІЛ 1. АВІАЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ СУЧАСНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА.....	10
1.1. Авіаційна термінологія як об'єкт лінгвістичних досліджень.....	10
1.2. Основні етапи становлення та розвитку авіаційної термінології в українській мові.....	16
1.2.1. Протогалузовий період як початковий етап формування авіаційної термінології.....	17
1.2.2. Становлення базових галузевих термінів.....	24
1.2.3. Активний розвиток та входження авіаційної термінології до національної загальнотехнічної терміносистеми.....	41
1.2.4. Специфіка розбудови української авіаційної термінології в 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.....	54
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В АВІАЦІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	71
2.1. Особливості системної організації термінологічної лексики.....	71
2.2. Тематична класифікація авіаційних термінів української мови....	78
2.3. Гіперо-гіпонімія як вияв ієрархії понять в авіаційній термінології.....	84
2.4. Системоформувальна роль синонімії в авіаційній термінології.....	97
2.5. Поляризація термінів в авіаційній терміносистемі.....	105
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ ПОНЬЯТЬ В АВІА- ЦІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	111
3.1. Актуальні моделі творення авіаційних термінів.....	111
3.1.1. Частиномовне представлення авіаційних термінів.....	111
3.1.2. Морфологічний спосіб творення авіаційних термінів.....	115
3.1.3. Терміни-композиції в авіаційній термінології.....	122
3.1.4. Терміни-юкстапозиції в авіаційній термінології.....	128
3.1.5. Абревіатури як один із способів номінації понять сучасної авіаційної термінології.....	130
3.2. Терміни-словосполучення як основне джерело поповнення української авіаційної термінології.....	137
3.3. Образність авіаційних термінів в українській мові.....	142

3.4. Іншомовна лексика у складі авіаційної терміносистеми української мови.....	156
3.4.1. Роль іншомовних терміноелементів у структурі авіаційних назв.....	157
3.4.2. Запозичення як один із способів формування авіаційної термінології.....	163
3.4.3. Інтернаціоналізми у складі авіаційної термінології.....	165
3.4.4. Інноваційні процеси в авіаційній термінології української мови кінця XX – початку XXI ст.....	169
ВИСНОВКИ.....	178
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	183
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	189
ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....	213
ДОДАТОК № 1. Тематичне групування авіаційної термінології української мови.....	217
ДОДАТОК № 2. Типи афіксального словотворення в авіаційній термінології української мови.....	229

ПЕРЕДМОВА

Розвиток сучасної української наукової термінології зумовив активне опрацювання термінологічного фонду різних галузей знань, пов'язаних із виробничою та суспільною діяльністю людини. У низці фахових досліджень розв'язано теоретичні та практичні проблеми формування й розбудови галузевих термінологій, обґрунтовано концептуальні засади термінотворення, порушено питання термінологічного лексикографування. Чільне місце посіли праці, присвячені вивченню технічної термінології, аналізу її окремих підсистем, зокрема й авіаційної.

Українська авіаційна галузь належить до тих комплексних сфер техніки й технології (виробництва), які активно розвиваються, що потребує чіткого найменування нових понять, ґрунтовного аналізу й систематизації наявного термінологічного фонду, його подальшого впорядкування та вдосконалення. Авіаційна термінологія української мови (далі – АТУМ) є системою спеціальних назв широкого кола наукових дисциплін (аеростатики, аеродинаміки, механіки, техніки та ін.), тісно пов'язаних зі стрімким поступом світової науково-технічної думки. Актуальні питання розвитку української авіаційної термінології фрагментарно висвітлено в низці наукових розвідок: теоретичний аспект функціонування АТУМ (З. У. Борисова); особливості перекладу й адаптації англійських авіаційних термінів в українській мові та процеси вноrmування, пов'язані з входженням іншомовних одиниць до національної терміносистеми (Р. О. Гільченко); семантична структура та способи творення авіаційного терміна-словосполучення (Д. Х. Баранник, Т. І. Русакова); особливості формування АТУМ (Н. Л. Удод).

На матеріалі інших мов, зокрема російської, авіаційну термінологію вивчали М. М. Бондарчук (структурно-семантичний аспект); О. Р. Рякіна (структурно-семантичний та функціональний аспект військової авіаційної інженерної термінології); К. О. Зюзіна (авіаційні епонімічні одиниці). Англійська авіаційна термінологія була об'єктом аналізу І. В. Асмуківич (синонімія та варіантність), А. Г. Кириченко (особливості англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу). Авіацій-

ну термінологію перської мови досліджував А. А. Романченко (характеристика, класифікація, створення та засоби поповнення). Актуальність наукового підходу до вивчення АТУМ полягає в подальшому опрацюванні досліджуваної терміносистеми, виробленні теоретичних та практичних вимог до її кодифікації, що передбачає з'ясування причин та закономірностей формування авіаційних номінацій, системної організації та способів творення аналізованих термінів, що вможливить їхнє подальше впорядкування. Вивчення АТУМ як однієї з галузей національної технічної термінології сприятиме активному входженню національної термінології до світового наукового простору. Джерелом комплексного дослідження слугував корпус українських авіаційних термінів, дібраних із лексикографічних джерел (галузевих та загальномовних), енциклопедичних, наукових та науково-популярних видань. Для зіставної характеристики деяких авіаційних термінів використано полігалузеві перекладні словники російської, білоруської та німецької мов (усього 66 джерел). Загальна кількість проаналізованих термінів становить понад 5000 одиниць.

У роботі зrealізовано спробу системно-структурного опису і лексико-семантичного аналізу української авіаційної термінології. Основним є *описово-аналітичний* метод (для комплексного дослідження й опису авіаційних термінів). Метод *суцільної вибірки* використано для виокремлення корпусу лексичних одиниць, релевантних для дослідження. Метод *синхронних зрізів* посприяв вивченню специфіки історичного розвитку АТУМ. Метод *лінгвістичного спостереження* та *узагальнення* уможливив інвентаризацію, систематизацію та класифікацію лексичних одиниць, інтерпретацію їхніх структурних та функціональних особливостей. Залучені також *зіставний* (для порівняння окремих авіаційних термінів у різних мовах (російській, білоруській, німецькій) та метод *кількісних підрахунків*, що посприяв унаочненню отриманих результатів дослідження (установлення загальної кількості українських авіатермінів, їхньої належності до окремих тематичних груп та визначення співвідношення питомих і запозичених термінів).

Монографія є першою в українському мовознавстві працею, де комплексно досліджено АТУМ як окрему цілісну систему, визначено основні етапи та джерела її формування,

проаналізовано авіатермінологію з огляду на структурно-семантичні характеристики й лексико-семантичні відношення. З'ясовано специфіку авіаційного терміна, встановлено основні способи номінації в АТУМ, простежено шляхи та джерела її поповнення. Отримані результати дослідження поглиблюють, доповнюють та уточнюють знання про особливості й закономірності формування та розвитку окремої термінології як лексичної підсистеми української мови та виявляють специфічні процеси розбудови технічних терміносистем. Матеріали праці можуть слугувати підґрунтям для теоретичних студій з українського термінознавства та лексикології, сприятимуть розв'язанню завдань, важливих для розбудови національної загальнонаукової термінології.

У фахових наукових виданнях опубліковано низку статей автора, які відповідають темі монографії й ґрунтовно висвітлюють проблематику дослідження.

Матеріали монографії можна використати для упорядкування та уніфікації сучасної АТУМ. Результати виконаної роботи можуть бути використані для укладання дефінітивних та перекладних словників авіаційних термінів, створення посібників і рекомендацій з українськомовного забезпечення фахівців авіаційної галузі, у лінгводидактиці – під час викладання спецкурсів із термінознавства та курсу сучасної української мови за професійним спрямуванням, а також у науково-пошуковій роботі аспірантів та студентів.

Висловлюємо найщирішу подяку за слушні поради та рекомендації директорові Інституту української мови НАН України, д. ф. н., проф. П. Ю. Гриценку, заступникові директора, к. ф. н., ст. наук. сп. Горголюк Н. Г., завідувачеві відділу граматики та наукової термінології д. ф. н., проф. К. Г. Городенській, рецензентам – д. ф. н., проф. В. М. Бріцину та к. ф. н., ст. наук. сп. Т. А. Коць.

НАУКОВА МОНОГРАФІЯ

Л. А. ХАЛІНОВСЬКА

**УКРАЇНСЬКА АВІАЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ:
ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ**

Художній редактор: Л. М. Чуприна
Технічний редактор: І. П. Тарасов
Комп'ютерна верстка: І. І. Тарасов

Підписано до друку 19.12.2017. Формат 60x84/16.
Друк офсетний. Папір офсетний. Ум. др. аркушів 15.
Шрифт Times. Наклад 150 прим.

Видавництво ТОВ “КММ”

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2373

СЕРІЯ «СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА»

1. **Кобиринка Г. С.** Акцентуація непохідних іменників у бойківських говірках. – К., 2009.
2. **Яценко Н. О.** Формування назв військового одягу в українській мові. – К., 2009.
3. **Сидяченко Н. Г.** Мовотворчість українських і польських письменників. – К., 2009.
4. **Сукаленко Т. М.** Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові. – К., 2010.
5. **Городенська К. Г.** Сполучники української літературної мови. – К., 2010.
6. **Коць Т. А.** Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. – К., 2010.
7. **Сюта Г. М.** Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи. – К., 2010.
8. **Навальна М. І.** Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. – К., 2011.
9. **Габай А. Ю.** Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові. – К., 2011.
10. **Тименко Л. О.** Лексика офіційно-ділового стилю в історії української мови (1917–1933 рр.). – К., 2011.
11. **Вербич Н. С.** Інтонація переконування в публічному мовленні. – К., Луцьк, 2011.
12. **Христіанінова Р. О.** Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. – К., 2012.
13. **Іщенко О. С.** Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення. – К., 2012.
14. **Гороф'янюк І. В.** Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до *Лексичного атласу української мови*. – Вінниця, 2012.
15. **Бибик С. П.** Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. – К., 2013.
16. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: **І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова**; за ред. **К. Г. Городенської**]. – К., 2017.
17. **Клименко Н. Ф.** Українська біологічна термінологія кінця ХХ – початку ХХІ ст.: Монографія. – К., 2017.
18. **Кислюк Л. П.** Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: Монографія. – К., 2017.
19. Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія [автори: **Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк**; за ред. **Є. А. Карпіловської**]. – К., 2017.